

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2017

**O slobode, „neviditeľnej ruke
a „osvietenej“ vláde
(poučenie na venezuelskom príklade)**

Je ústrednou hodnotou liberálnych ekonómov a filozofov. **Sloboda**. Čo to vlastne je, a prečo sa jej pripisuje tak veľký význam?

V teóriách liberálnych škôl súvisí s „*donútením*“¹ alebo „*nevyprovokovanou agresiou*“², pričom dôležitou podmienkou je, že reguluje **konanie iného človeka**. Nesúvisí teda s prípadným donucovacím vplyvom „*neviditeľnej ruky*“. Tá je, naopak, potrebná pre nastolenie „*spontánneho poriadku*“. Zároveň by mala motivovať k rešpektovaniu *etických hodnôt* v ľudskom správaní, čo jediné vedie k vnútornému pocitu „*naplnenia*“ jednotlivcov a v konečnom dôsledku aj k materiálnemu blahobytu.

I keď samotný zdroj alebo to, čo „*neviditeľnou rukou*“ hýbe, nedokáže nikto vidieť či pochopiť, každý môže na seba zreteľne cítiť jej pôsobenie. Nemôže sa jej vyhnúť, ani ju zastaviť, ani nijako kontrolovať. Pozorovaním súvislosti dejov okolo neho a v ňom však môže spoznávať jej zákonité prejavy na konkrétnych skutočnostiach, aby sa im mohol prispôbiť a tým aj pre seba využiť. Aj veda sa o to snaží pri poznávaní „*prírodných zákonov*“. Nie všetky „*prírodné zákony*“ však boli doposiaľ prebádané. Najmä tie nie, čo regulujú „*osudy*“ jednotlivcov a národov. Snáď preto, lebo sa neprejavujú okamžite, ale často až s odstupom času, čo sťažuje vedou vyžadovaný proces „*exaktného dokazovania*“. V konečnom dôsledku sa však v oneskorení ich pôsobenia prejavuje „*milosť*“, pretože ten, čo sa voči nim „*prehrešuje*“, má ešte dostatok času na spoznanie „*prehrešku*“ či nápravu škôd. A podobne, ako keď postupne rastie a dozrieva klas, aj „*osudové nitky*“ vedú k človeku dôsledky svojich rozhodnutí spočiatku len v drobných „*upozorneniach*“, ktoré sa neskôr prejavujú stále intenzívnejšie, a len keď vo svojej chybe napriek všetkému zotrúva, sú čoraz vážnejšie, až sa napokon dotýčný môže stať „*odstrašujúcim príkladom*“ pre iných. Alebo naopak. Tomu, čo zákony „*neviditeľnej ruky*“ rešpektuje, a je pri tom vytrvalý, sa postupne musí dariť stále viac, a to aj materiálne. Musí pritom spoznávať ich múdrosť, takže ich už nebude chcieť nikdy porušovať. **A len to ho spraví skutočne slobodným.** „*Neviditeľná ruka*“ ho nebude viac zraňovať, ale naopak, bude ho podporovať. Ako človek si získa rešpekt a úctu u mnohých a stane sa pri tom nasledovaniachodným vzorom.

Ľudia mnohé z vyššie uvedených prejavov „*neviditeľnej ruky*“ odpozorovali a pretavili do „*ľudovej múdrosti*“, ako napríklad: „*Božie mlyny melú pomaly, ale iste*“, „*s poctivosťou ďalej zájdeš*“, „*kto druhému jamu kope, sám do nej spadne*“, „*vrana k vrane sadá, rovný rovného si hľadá*“, a mnohé iné. **Som presvedčený, že sa na nich zakladá aj viera liberálnych ekonómov v prospešnosť a „múdre vedenie“ neviditeľnej ruky voľného trhu.** Alebo tiež poznanie škodlivosti komunistických ideológií v podmienkach dnešnej spoločnosti, ktoré sa stavajú proti „*neviditeľnej ruke*“ tým, že „*ohodnocujú*“ každého rovnako bez ohľadu na prospech alebo škody, ktoré do celku prináša, čo v konečnom dôsledku musí viesť len k podpore lenivosti, degradácii morálnych hodnôt jednotlivcov a celej spoločnosti. Nech sa len pozrú tam, kde „*neviditeľná ruka*“ môže pôsobiť ešte voľne, bez zásahov človeka - do „*panenskej*“ prírody. Aj tam vládne zmäkčilým a utopistickým ideálom úplne cudzia drsnosť, ktorá však všetko udržuje v ozdravujúcom a osviežujúcom pohybe.

Za zmäkčilé možno považovať aj to, ak človek ospravedlňuje svoje škody prinášajúce konanie tým, že „*bol stvorený ako hriešny*“. „*Hriešnosť*“ nemôže byť u neho prirodzená už len z toho dôvodu, že v každom človeku od narodenia pôsobí „*hlas svedomia*“, ktorý ho varuje pred porušovaním zákonov „*neviditeľnej ruky*“. Vieme predsa, že nikto nemôže byť skutočne „*šťastný*“ ani vnútorne naplnený v prostredí, kde sa zákony „*neviditeľnej ruky*“ (resp. zákony „*morálky*“) porušujú, nech by mu to prinášalo akýkoľvek materiálny prospech. Vnútorne „*naplnenosť*“, „*ľahkosť*“ či „*šťastie*“ znamená len

---

¹ Hayek, 1991

² Joch, 2000

to, že aj najhlbšie vnútro v človeku, teda on sám, je v úplnej harmónii s tým, čo koná, takže už nemusí zápasiť „sám zo sebou“, resp. zo „svojim svedomím“. Len taký sa stáva skutočne slobodným. To, čo ho potom prioritne ženie dopredu (a udržiava v pohybe) už nie je nepokoj či starosť o seba, ale empatia a snaha pomôcť iným.

Teraz je na mieste otázka: Ak to tak všetko funguje, prečo sa potom ľudia tak často previňujú, robia krátkozraké rozhodnutia, prinášajúc evidentné škody sebe a svojmu okoliu? A prečo tak často dochádza k riziku zneužitia moci, čo liberálnych ekonómov vedie k myšlienkam obmedzovania vplyvu štátu? A to i napriek tomu, že miliardy ľudí v „otčenáši“ prosí: „*príd' Kráľovstvo Tvoje, buď' Vôľa Tvoja ako v Nebi, tak i na Zemi*“; v čom spočíva len túžba po mocnom a múdrom Kráľovi, ktorého Zákony (resp. vôľa) by sa **museli** rešpektovať aj na Zemi, pretože tušia, že jedine tým by aj tu mohol vzniknúť očakávaný mier, blahobyt a vnútro naplňajúci pokrok? Ježiš by predsa nedal ľuďom modlitbu, čo by nehovorila o tom najvyššom a najprospernejšom, čo môžu dosiahnuť.

V náboženstvách sa o človeku hovorí ako o „dieťať“. Z toho ale vyplýva, že podobne ako ľudské dieťa sa ku svojej „dokonalosti“ ešte len má vyvinúť, a má na to tiež všetky potrebné predpoklady. Komu sa to podarí, môže ísť ďalej, k sebe rovným, kde sú pochopiteľne aj iné vzťahy, iné podmienky, ako tie, čo poznáme na Zemi, kde všetko ešte len „kvasí“.

Má sa vyvinúť, alebo... môže vyvinúť, ak chce? To by bolo zrejme správnejšie, pretože má navyše aj **slobodnú vôľu**. Tá mu umožňuje zvoliť si aj cestu opačnú. A ako sa ukazuje takmer na všetkom, na Zemi je už dlhodobo trend skôr opačný, následkom čoho „*neviditeľná ruka*“ ženie nezadržateľne spoločnosť tam, kde by nemusela byť, čo koniec-koncov môžeme vidieť aj na znepokojujúcom vývoji udalostí vo svete. Ani tento jej vplyv nemôžeme pokladať za „zlý“, ale skôr nápomocný, pretože aj v bolesti a zhnusení sa nad vlastným „morálnym bahnom“ môže spočívať dobrovoľná cesta k vážnemu „obratu“ („*keď je núdza najvyššia, pomoc Božia najbližšia*“). V každom prípade vyzerá sloboda aj takto. Na povzbudenie nech slúži skutočnosť, že príležitosť k obratu a odvráteniu mnohých katastrof existuje vždy, pretože každý jednotlivec, komu by sa výrazný krok ku svojmu vzostupu podaril, by mohol spustiť lavínu k ovplyvneniu miliónov iných. O tom všetkom hovorí aj nasledujúce podobenstvo:

„Vyšiel rozsievateľ, aby rozsieval svoje semeno. A keď rozsieval, niektoré padlo kraj cesty, pošliapali ho a nebeskí vtáci ho pozobali. Iné padlo na skalú, a keď vzišlo, uschlo, pretože nemalo vlahy. Iné však padlo medzi trnie a ho udusilo. A iné padlo do dobrej zeme, a keď vzišlo, prinieslo stonásobnú úrodu.“³

Človek nie je záhradníkom len v prírode. Slobodná vôľa ho doslova núti byť záhradníkom v „*záhrade svojho ducha*“. Tým, čo si k sebe pripustí, na čo myslí, čím sa zaoberá, resp. na čo sa snaží „naladiť“ - si doslova pestuje charakterové vlastnosti svojej osobnosti. Tým, že v sebe „živí“ alebo potláča ten či onen podnet vychádzajúci z jeho vnútra, pestuje svoje cnosti alebo slabosti, t.j. necháva ich rásť alebo vysychať. A na to, aby dokázal presne odlíšiť užitočný kvet od škodlivej buriny, mu slúži „svedomie“, ktoré taktiež môže dočasne potlačiť alebo „živíť“ podobne, ako lampu, ktorej dodáva alebo škrťí prívod oleja. V biblických textoch sa o tom výstižne hovorí ako o „*robotníkoch na vinici Pána*“ (kde „vino“ reprezentuje zverenú cnosť, t.j. to, čo má byť v človeku na „Jeho obraz“). V určitom okamihu musia robotníci skladať účty zo svojej činnosti (čo zodpovedá „odmene“ alebo „treste“ „*neviditeľnej ruky*“). Je pritom každému viditeľné, ako s vinicou hospodáрили. Leniví záhradníci sa nemôžu vyhovárať na svojho Pána, keď okolo seba nájdu len samú burinu, ktorej zárodky tam boli

---

³ Lukáš 8,5-8

len preto, aby záhradníkov udržiavali v pohybe a tým aj v zdraví, ale ktorú mohli hravo odstrániť, obzvlášť kým bola ešte malou, ak by sa len do toho boli pustili.

Pochopiteľne sú to len podobenstvá, ktoré sa nemôžu brať doslovne, čo však neuberá na ich hodnote, práve naopak. Z pozorovania vieme, že „*neviditeľná ruka*“ pôsobí tak, že v zlyhávajúcej spoločnosti si „trest“ vykonávajú ľudia sami navzájom. A hoci nikto nemôže vedieť čas, kedy „*príde Pán, aby od robotníkov požadoval vyúčtovanie*“, o nesmiernej vážnosti tejto doby hovorí fakt, že ľudia dnes už ovládajú schopnosťou zničenia planéty aj života na nej, takže je reálne, že „súd“, ktorý „*neviditeľná ruka*“ vo svojom pôsobení neustále prináša, by mohol už čoskoro byť pre ľudstvo na Zemi tým „posledným“. To nebolo v časoch Adama Smitha a ďalších zakladateľov „klasickej ekonómie“. Dôležitou otázkou dneška preto je: pri dnešnom stave ľudských „slabostí“ prebujnených natoľko, že nad mnohými už prevzali kontrolu úplne, resp. priviedli nejedného k „skratovému konaniu“, a s tým spojenými javmi ako korupcia či terorizmus, je vhodné slobodu rozširovať aj na skutočnosti umožňujúce nezodpovedným jednotlivcom spôsobiť spoločnosti nezvratné škody, ako je napríklad liberalizácia predaja atómových bômb? A zakročovať až po „žalobe“ po ich použití? Alebo pri normách zabraňujúcich narušeniu rovnováhy životného prostredia, ako ďaleko možno kontrolu nechať na „zákazníkov“, a ako na štátnu reguláciu? Je pochopiteľné, že Adam Smith sa tým nemohol zaoberať, pretože reagoval len na podmienky svojej doby.

Našťastie na Zemi žijú osoby s rozdielnymi úrovňami „morálnej vyspelosti“. Ľudia sa tak môžu navzájom inšpirovať alebo odrádzať, pričom jeden pozitívny vzor má ďaleko väčšiu moc ako tisíc negatívnych, pretože sa teší oveľa väčšiemu rešpektu („*prináša stonásobnú úrodu*“). Tiež je dobré, že tu ešte stále máme krajiny s rozdielnou kultúrou a predpokladmi, na ktorých sa taktiež môžeme nechávať poučovať. Vyberme sa teraz do jednej z nich a sledujme, aké dopady tam mala sloboda na osudy jednotlivcov a národa.

***

Raz som sa ocitol na mieste, ktoré krátko pred tým postihla jedna z najväčších prírodných katastrof za posledných 50 rokov. Zahynulo vtedy 10% obyvateľstva štátu a 75% stratilo strechu nad hlavou⁴. Z povrchu zemského zmizli celé dediny a mestá, infraštruktúra bola úplne zničená. Vládla tam zjavná anarchia a ani nasadená armáda nedokázala zabrániť masovému rabovaniu. Vláda vtedy musela v najviac postihnutých oblastiach vyhlásiť stanné právo, ktoré trvalo celý rok⁵.

Chceli sme sa len pozrieť na rozsah škôd a pokračovať ďalej vo svojej dobrodružnej ceste naprieč kontinentom. Každý jeden, ktorý nás videl kráčať k bráne areálu stráženého letiska, nás od toho odhováral. Vraj je to tam príliš nebezpečné. „*V žiadnom prípade nechodte na druhú stranu cesty*“ - varovali nás pri bráne. Nerozumeli sme tým slovám, a preto sme neposlúchli. Prešli sme cez cestu. Ďalej sme sa už nedostali. Neprešla ani minúta, a takmer sme prišli o život. Policajti, ktorí nás odtiaľ odvádzali na ošetrovňu, nám vysvetľovali, že oni s tými ozbrojenými lupičmi nemôžu robiť vôbec nič. „*Rabujú, lebo prišli úplne o všetko, tak môžu mať aspoň niečo, čo potrebujú k prežitiu*“. Znefunkčnená verejná moc im umožňovala robiť, čo len chcú. Zločinci, ktorí chceli rabovať, sa v tej chvíli mohli cítiť slobodnými. Boli však slobodnými aj v skutočnosti?

Neskôr som mal možnosť komunikovať s tými, čo prežili, alebo ich aspoň pozorovať. Bolo zaujímavé sledovať „náhodné“ udalosti najrôznejšieho druhu, ktoré zachránili život tomu či onému. Ale ako to na nich vplývalo, akým spôsobom to ovplyvnilo ich osobnosti, z toho až mrazí. Človek mal pocit, ako keby sa v tej časti sveta nad obyvateľstvom, v noci a úplne nečakane, odohral „biblický súd“.

---

⁴ Wiczorek - Larsen- Eaton- Morgan – Blair, 2002

⁵ Ademovic, 2014

Prevažná väčšina z postihnutých zatrpkla. Bolesť nad stratou blízkych a majetku prerástla do nenávisť živenej pocitom bezmocnosti ovplyvniť to, čo by si tak veľmi želali, aby bolo iné, a bezhraničnej závisť voči každému, koho tragédia nepostihla, teda aj voči nám. Takto bičovaní si robili zle navzájom. Z toho potom vyplývali lúpeže a vraždy. V blízkom hlavnom meste, kde sme vtedy strávili jedinu noc, zabili počas tých niekoľko hodín 37 ľudí. Bolo vôbec možné hovoriť o slobodnom živote za takých podmienok? Asi nie. S úžasom som pozoroval muža, ktorý, len čo sa oddelil od väčšej skupiny ľudí, bol v menej osvetlenej uličke okamžite napadnutý inými, kvôli malému batohu, čo niesol, a o ktorý musel s nimi bojovať, a to len pár krokov od nás, pričom policajt, čo nás tam strážil, neurobil vôbec nič. Ubránil sa. Rozhnevaní útočníci hodili ešte za ním sklenenú fľašu. Našťastie netrafili, minula len kúsok od jeho hlavy.

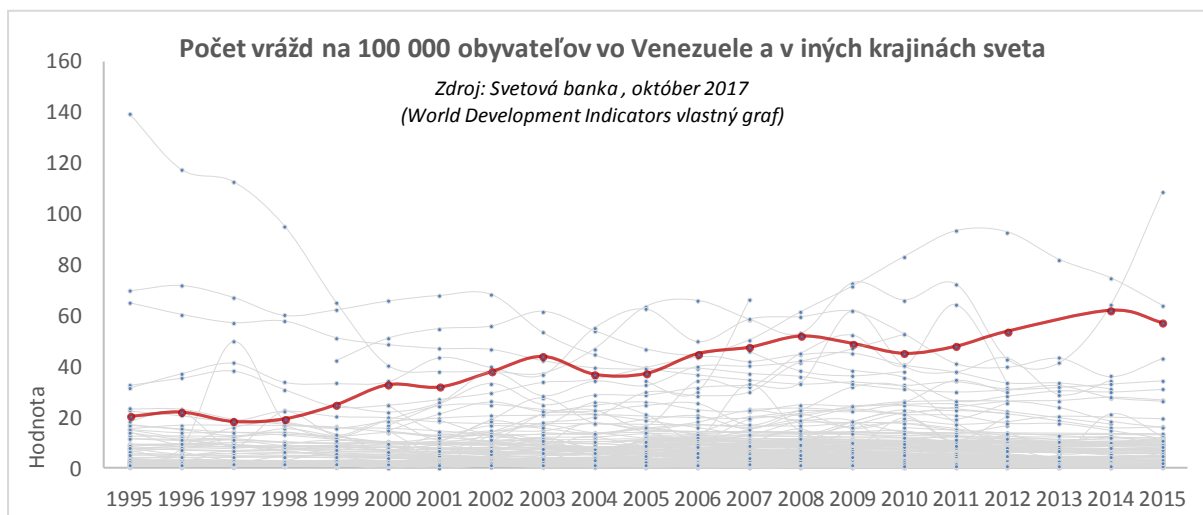
Našli sa však aj ľudia, na ktorých katastrofálna udalosť zapôsobila opačne. S pohnutým výrazom tváre rozprávali o tom, ako bol ich život zachránený, označujúc to za „zázrak“, a boli za to nesmierne vďační. V hlbokom rozochvení sa otvárali jemným podnetom, ktoré k nim prichádzali akoby v obrazoch. Udalosti, ktoré sa ich pred tým bolestivo aj radostne dotýkali, začali vnímať „z nadhľadu“. S udivením videli zrazu maličkosti, ktoré by si pred tým nikdy nevšimli, ako príčiny toho všetkého, takže jasnejšie chápali i zmysel toho, čo pred tým pokladali za náhodné alebo dokonca nespravodlivé. Stali sa pokornejšími. Zatúžili sa zmeniť, prebudovať svoj život a priority od základu, stať sa lepšími ľuďmi, a bolo tam cítiť veľké odhodlanie. Mohli pritom zreteľne prežívať, že ak sa len odhodlali vykročiť do života novým spôsobom, pri troche pozornosti okamžite začali nachádzať nečakané pomoci na každom kroku, takže to, čo pred tým vnímali ako nepreklenuteľný problém, bolo zrazu prekonať celkom ľahké, stačilo sa do toho iba pustiť. Zrejme aj tu pritom úradovala „neviditeľná ruka“. Evidentne sa im darilo oveľa viac ako predchádzajúcej skupine, bez ohľadu na materiálne pomery, všetko to zúrenie okolo nich a spoločenské zriadenie, v ktorom žili. Som presvedčený, že ich bolo možné nazvať oveľa slobodnejšími, ako ľudí v prvej skupine, a taktiež slobodnejšími, ako pred tým.

Tento príbeh sa odvíjal na prelome rokov 1999 a 2000, v malom štáte Vargas vo Venezuele. Bolo to ťažké obdobie, a preto neprekvapuje ani vysoká kriminalita⁶. Avšak nemusela byť nevyhnutne až taká vysoká. To, čo sa tam dialo, len odrážalo úroveň morálnej vyspelosti miestneho obyvateľstva. Po kolapse bezpečnostného systému a vo vyhrotených situáciách sa u jednotlivcov začalo prejavovať len to, čo už pred tým „driemalo“ v ich myšlienkovom svete, resp. ich skutočný charakter, ktorý si sami „vypestovali“, a ktorý sa pred tým len snažili skrývať pred inými.

Graf 1

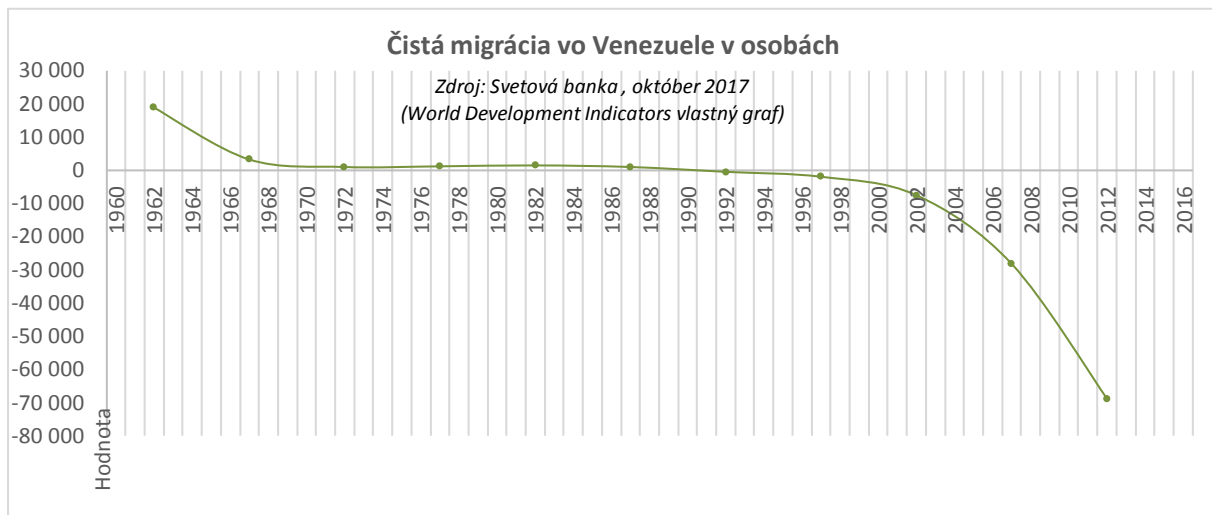
⁶ Kým v rokoch 1993-1998 sa počet vrážd na 100 000 obyvateľov pohyboval na úrovni okolo 20, v roku 2000 už presiahol hranicu 30 obetí

Čo však prekvapuje viac je skutočnosť, že **miera násilia sa na pôvodnú mieru nevrátila ani po obnovení poriadku**. Práve naopak – začala stúpať, a to s takou intenzitou, že od roku 2012 sa Venezuela stala krajinou s druhou najvyššou kriminalitou sveta (Graf 1). Z médií tiež vieme, že vtedy ešte krajina nebola na tom „najhoršie“, pretože k tomu všetkému sa neskôr pridali ešte aj masové nepokoje a rabovania supermarketov, masové zabíjanie príslušníkov policajných síl s cieľom získania zbraní, a pod. V roku 2016 presiahla miera vrážd na 100 000 obyvateľov podľa venezuelskej mimovládnej organizácie „*Observatory of Violence*“ hranicu 90. Pre získanie obrazu, o akej intenzite tu hovoríme, pri rovnakej miere v SR by šlo o 4 500 osôb, čo je viac, ako počet oficiálnych obetí ukrajinského konfliktu v najhoršom roku 2014.

Páchateľmi násilia sú najmä skupiny ozbrojených banditov. Zázemie im poskytujú najchudobnejšie štvrte (tzv. „*Barios*“). Spravidla ide o menšie skupiny okolo 20 členov, ktoré kontrolujú rôzne časti „*barios*“, a bojujú tiež medzi sebou. Kriminalita sa ale už dávnejšie neobmedzuje len na chudobné štvrte. Banditi čoraz častejšie uskutočňujú výpady do „bohatých“ štvrtí, čo výrazným spôsobom narušuje slobodu vlastníctva majetku. Čiastočne im to umožňuje **socialistická vláda**, ktorá nevenuje dostatok úsilia na ochranu príslušníkov strednej a vyššej vrstvy obyvateľstva, ktorí patria medzi ich odporcov (aj vzhľadom na politiku znárodňovania podnikov). Ako uvádza „*Venezuela 2017 Crime & Safety Report*“, bežnou praxou sú ozbrojené prepady domácností, chodcov, motoristov či ľudí pri bankomatoch alebo priamo v bankách. Útočníci si vyberajú lepšie situované domácnosti, využívajú dve taktiky. Pri prvej prejdú cez vrátnika pod zámienkou opráv, a zbrane vyťahnu až neskôr. Druhou taktikou je, že ťažko ozbrojená skupina útočníkov sa do objektu jednoducho „prebojuje“. Masovým „zdrojom obživy“ sa stali únosy motivované výkupným. Do roku 2000 bola oficiálne deklarovaná miera únosov podľa policajnej agentúry CICPS okolo 50 za rok. V roku 2011 to bolo už 1 150, pričom v údajoch nie sú zarátané tzv. „expresné únosy“, s ktorými by sa odhadovaná výška únosov vyšplhala až na 5 750. Samozrejme je to sprevádzané masovým odchodom podnikateľov a iných osôb, čo potrebujú k svojmu životu a činnosti prostredie, v ktorom by sa základné práva rešpektovali, a chcú ich preto sami rešpektovať. Rastúca miera emigrácie sa prejavuje najmä v posledných rokoch (Graf 2), po nástupe extrémne-ľavicovo orientovanej vlády po takzvanej „*Bolivarskej revolúci*“ v decembri 1998.

Graf 2

Vysoká kriminalita v mierových časoch nie je prirodzená. Vypovedá o vážnych hodnotových problémoch más obyvateľstva. Je spravidla spojená s **vysokou mierou korupcie vo vládných štruktúrach a bezpečnostných zločkách**. Ak by tomu tak nebolo, spoločnosť by sa s kriminálnymi živlami dokázala relatívne rýchlo vysporiadať, pretože ani korupcia by nemohla byť dlhodobo utajovaná a tolerovaná. „Skorumpovanosť“ venezuelskej spoločnosti potvrdzujú výskumy. Za posledné dva roky poskytlo úplatok za prístup k základným službám až 38% obyvateľov, pričom miera korupcie na polícii a úradoch bola ešte vyššia⁷. Vo vnímaní korupcie patrí krajina medzi **desať najskorumpovanejších krajín sveta**⁸. Za takýchto okolností nemôže hospodárstvo krajiny dlhodobo prosperovať, i keby bolo založené na „zlatej bani“. Postarať by sa o to mali zákony „neviditeľnej ruky“.

V prípade Venezuely je tomu skutočne tak. Na jej území **sa nachádzajú najväčšie ložiská ropy na svete**. Tento prakticky neobmedzený zdroj „tekutého zlata“ dáva obyvateľom prísľub vysokých príjmov, z čoho by sme mohli usúdiť, že ich miera ekonomického bohatstva a slobody s tým spojenej bude vysoká. **V roku 1950** tak tomu bolo. V ukazovateli HDP na obyvateľa patrila **Venezuela medzi štyri najbohatšie krajiny sveta**. **Napriek tomu je dnes v stave hospodárskeho kolapsu, chýbajú základné potraviny a lieky**.

Spomenutý paradox nie je náhodný. To, čo sa dnes deje vo Venezuele, označujú ekonómovia za obzvlášť silný prípad tzv. „**holandskej choroby**“ (Dutch disease). Ako napovedá názov, podobný jav pozorovali v Holandsku v 60-tych rokoch minulého storočia, krátko po objavení ložísk zemného plynu. Vysoké príjmy zo zahraničia, ktoré hneď potom začali prúdiť do krajiny, boli zakrátko sprevádzané ekonomickými ťažkosťami, pričom podobné efekty boli pozorované aj v rade ďalších krajín. Nešlo pritom len o ropu, ale aj ďalšie „prírodné bohatstvá“, po ktorých je vysoký globálny dopyt, s efektom vysokých príjmov zo zahraničia. Jej mechanizmus prvý krát popísali ekonómovia Colden a Neary v roku 1982. Dal by sa zhrnúť nasledovne: vysoký rast príjmov v sektore prírodných zdrojov sa prejaví tlakom na posilňovanie meny, následkom čoho krajina stratí cenovú konkurencieschopnosť v iných sektoroch, čo vedie k poklesu zamestnanosti⁹. Vplyv veľkých zásob ropy na vývoj „bohatstva“ (vyjadreného v HDP na obyvateľa) ukazuje Graf 3. Červenou a čiernou farbou sme v ňom vyznačili trendy vývoja 9 krajín s najväčšími zásobami ropy¹⁰. Ako je vidieť, bohatstvo vývozcov ropy nerastie kontinuálne, dlhodobo a rovnomerne, ako je tomu u prevažnej väčšiny krajín sveta, a ako by tomu

⁷ Transparency International Global Corruption Barometer, 2017

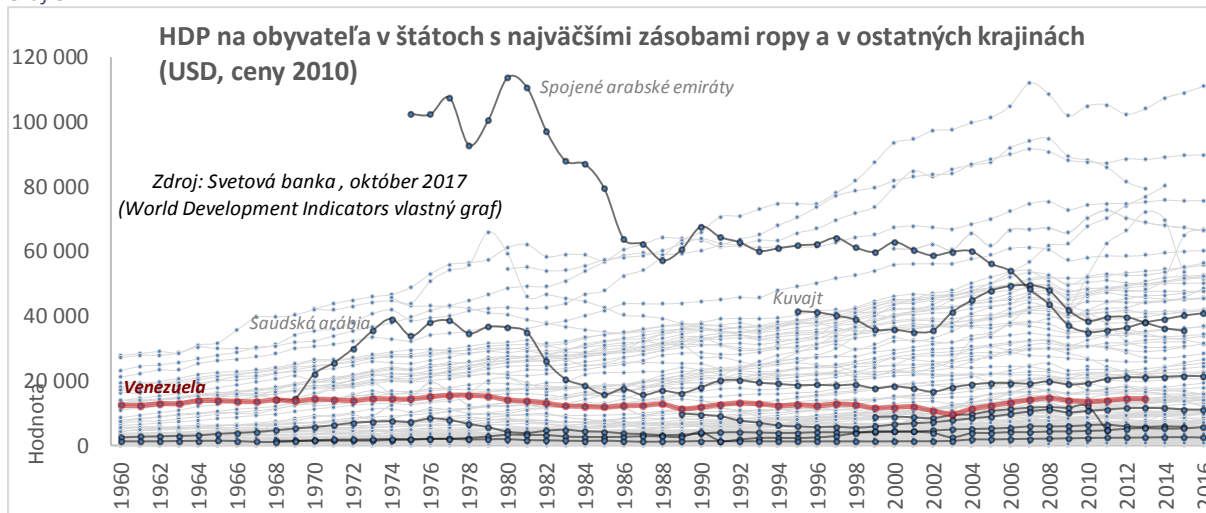
⁸ Transparency International Corruption Perception Index, 2017

⁹ COLDEN, NEARY, 1982

¹⁰ (podľa poradia): Venezuela, Saudská Arábia, Irán, Irak, Kuvajt, Spojené Arabské Emiráty, Rusko, Líbya, Nigéria. Desiatu krajinu (ktorá už nie je zvýraznená) predstavuje USA. Zdroj: OPEC, 2017.

malo byť aj u seriózných podnikov, ktorých rast je založený na pevných základoch, ale zostáva na rovnakej úrovni alebo dokonca stagnuje, a je nestabilný, pretože ceny ropy zaznamenávajú vysoké výkyvy (Graf 4). V hospodárstve Venezuely má ropa obzvlášť silné postavenie: tvorí až 50% HDP a 95% exportu.

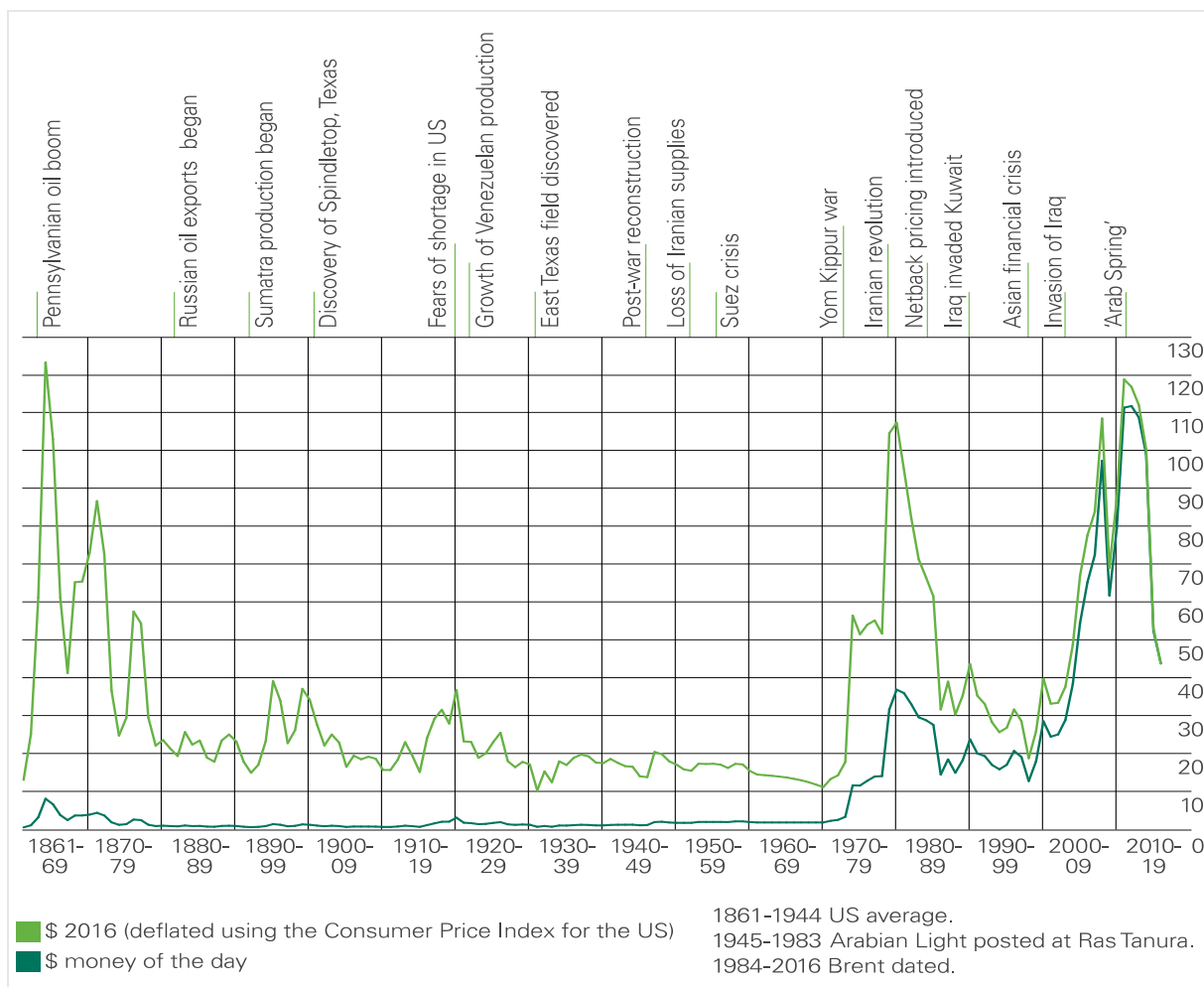
Graf 3

Pozrime sa teraz na historický vývoj vo Venezuele a vynašme sa najst' aspekty súvisiace s morálnymi kvalitami obyvateľstva cez prizmu zákonitostí „neviditeľnej ruky“, ktorá, koniec-koncov, ovplyvňuje aj spôsob myslenia ľudí, ich vzťahy, a v konečnom dôsledku aj vládny režim, v ktorom sú nútení žiť.

Graf 4: Vývoj cien ropy od rokov 1861-2016 v kontexte svetových udalostí v bežných cenách a stálych cenách USD 2016

Zdroj: BP, dostupné 18.11.2017 na: <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/oil/oil-prices.html>

Život obyvateľov dnešného územia Venezuely sa spočiatku blížil „ideálom“, ktoré uprednostňujú liberálni ekonómovia. Ako kolónia patril pod správu Španielska, ktoré však bolo „ďaleko“. Obzvlášť na vidieku žilo obyvateľstvo voľne, vzdialené od zákonov centrálnej moci. Títo roztrúsení a ťažko dostupní chovatelia dobytku neboli počas dlhého obdobia „zaujímaví“, pretože pozornosť sa vtedy obracala južne od dnešného územia Venezuely, k zlatým a strieborným baniam na území Aztékov a Inkov. Možno povedať, že tam dochádzalo k tvorbe **spontánneho poriadku. Lenže **aj to, akým spôsobom k spontánnej tvorbe poriadku dochádza, závisí od charakterových predpokladov tam žijúceho obyvateľstva.****

Na začiatku sme spomínali, že hriešnosť človeka nie je prirodzená, ale že sa človek postupne stáva takým, na čo prevažne myslí, bez toho, že by si to uvedomoval. Je to vplyv „*neviditeľnej ruky*“, čo „zlodejov“, teda tých, čo sa prehrešujú proti prirodzeným zákonom súkromného vlastníctva nadobudnutého **čestným a spravodlivým spôsobom**, núti žiť spolu s inými zlodejmi. Postará sa tiež o to, aby v takom prostredí vládlo ovzdušie nedôvery (*vidíš smietku v oku svojho brata, a brvno vo svojom oku nebadáš*) a chudoby, ktoré sa stupňuje do slepej závidi, nenávisťi a vo vyhrotených situáciách až k vraždám. Platí to však aj opačne: „*neviditeľná ruka*“ zabezpečuje, aby trvalý a udržateľný rast smerom k blahobytu mohol nastať len v ovzduší dôvery, vzájomnej pomoci, pracovitosti a čestného prístupu vo všetkých situáciách.

Nie je ťažké si predstaviť, že prví osadníci územia dnešnej Venezuely boli „dobrodruhovia“ túžiaci po majetku, ktorý si častokrát od miestnych obyvateľov vydobyvali nečestným až násilným spôsobom.

Lákala ich tam vidina „rýchleho zbohatnutia“: perly, zlato, ktoré ďalšie generácie kolonizátorov ťažili vo veľkom. Z miestnych obyvateľov si robili otrokov, pričom tam, kde ich počty zdecimovali, si chýbajúcich otrokov privádzali z Afriky. Je len prirodzené, že samy museli čeliť útokom zvnútra aj zvonku. Do vedenia vznikajúcich komunít sa mohli presadzovať len odvážni „tvrdí chlapíci“ s dobrými organizačnými schopnosťami a neskôr aj so schopnosťami vedenia vojen, pretože jedine takí dokázali nastoliť a udržať relatívny poriadok a ochrániť obyvateľov pred inými ozbrojenými skupinami. „Najlepší“ z nich sa presadzovali aj na väčšom území, „slávu“ si získavali v neskorších občianskych vojnách. **Bolo preto úplne prirodzené, že od osamostatnenia sa Venezuely (1830) tam existovala dlhá tradícia vojenských diktátorov** (tzv. „caudillos“) na čele spoločnosti.

Títo diktátori vládli svojším spôsobom. Necítili sa ohrození a nastoľovali si vlastné pravidlá. Boli údajne krutí a vo väčšine prípadov silne skorumpovaní. Mali väzby a kontrakty s európskymi mocnosťami (napríklad na stavbu železníc), následkom čoho rástla zadlženosť. Situácia vyvrcholila v rokoch 1902-1903, po krvavej občianskej vojne medzi vládnucimi „konzervatívami“ a „liberálmi“ (1859-1863), kedy už Venezuela bola natoľko zadlžená, že vtedajší prezident Cipriano Castro odmietol úvery splácať. Situácia bola napätá, vyhrotila sa až do námornej blokády venezuelských prístavov mocnosťami veriteľov. V roku 1908 Castro ochorel a odišiel sa liečiť do Nemecka. Za svojho dočasného zástupcu ustanovil Juan Vincente Gómez, ktorý však moc prevzal do svojich rúk a Castrovi zakázal vrátiť sa.

O ložiskách ropy vo Venezuele vedeli miestni obyvatelia už dávno. Na viacerých miestach voľne presakovala na povrch. Tradične ju využívali ako medicínu či na tesnenie svojich člnov. Keď sa informácie o tom rozšírili, zahraničné spoločnosti začali lobovať o práva na prieskum a ťažbu. Nový diktátor si vytýčil za úlohu zbaviť krajinu dlhov, a ropa sa ukázala ako vhodný prostriedok. Začal udeľovať koncesie svojim najbližším známym, ktorí ich potom predávali do zahraničia¹¹. Prvá studňa bola vyvrtaná v roku 1910. V roku 1929 bola už Venezuela najvýznamnejším vývozcom tejto komodity.¹² Zvýšené príjmy z ropy už vtedy spôsobovali „**prvú holandskú chorobu**“. Podiel poľnohospodárskej produkcie v 1950tych rokoch na HDP sa „scvrkol“ o viac ako 90% v porovnaní s 1920-tyimi rokmi.

Éra vojenských diktátorov „caudillos“ skončila v roku 1945, keď sa po vojenskom prevrate k moci dostal bývalý komunistický radikál a neskôr antikomunista, ľavicovo orientovaný Rómulo Betancourt. Zaviedol všeobecné volebné právo, za čo býva označovaný ako „*zakladajúci otec modernej demokratickej Venezuely*“. Okrem toho zaviedol podmienku ponechávania 50% zisku ropných spoločností vo Venezuele štátu - tzv. „*pravidlo 50/50*“ (pred tým v krajine na daniach ostávalo okolo 12,3%). Jeho vládu ukončil ďalší vojenský prevrat (junta) v roku 1948, nastoľujúci opätovnú diktatúru. Vlády sa ujal Delgado Chalbaud a po jeho zabití pri pokuse o únos Pérez Jimenez (1952-1958). Ako sme spomínali, v tých časoch bola Venezuela jednou z najbohatších krajín. Jej rast bol však do značnej miery spôsobený verejnými výdavkami financovanými zo zvýšených príjmov z ropy (v kombinácii s nebývalým svetovým rastom dopytu po ropných produktoch), zatiaľ čo tradičné od ropy nezávislé odvetvia stagnovali. Bolo to obdobie megalomanských stavieb a rozsiahlych investícií do rozvoja verejnej infraštruktúry (vrátane mostov a diaľnic), hydroelektrární, ťažobného a oceliarskeho priemyslu. Diktátor Pérez Jimenez realizoval aj programy rozvoja infraštruktúry bývania pre chudobných s cieľom odstrániť „*barrios*“. Vybudoval najväčšiu univerzitu v Latinskej Amerike. Toto obdobie bolo poznačené veľmi nízkou mierou kriminality príznačnou pre totalitné režimy.

---

¹¹ CORONEL (1983)

¹² SALAS, 2006

Prevrat v roku 1958 opätovne dostal na čelo vlády Rómulo Betancourta. **Demokraticky volené vlády sa odvtedy udržali na niekoľko desaťročí.** Odstránenie diktatúry tvrdej ruky tiež znamenalo aktivizáciu ozbrojeného „odboja“ *Národného oslobodzovacieho frontu a Revolučného ľavicového hnutia*, ktoré organizovali zakázaní komunisti. Pretože si však nezískali širšiu podporu obyvateľstva, násilie sa obmedzilo na lokálne strety s vládnymi silovými zložkami. Odboj ustal po legalizácii komunistov v roku 1968, resp. sa pretavil do roviny politického boja.

Vysoké ceny ropy umožňovali Rómulovi Betancourtovi nielenže opätovne konsolidovať dlhy po predchádzajúcom diktátorovi, ale pokračovať aj naďalej v štedro nastavených verejných programoch podpory zdravotníctva, vzdelania, dopravy a v ďalších intervenciách do hospodárstva - napríklad vo forme potravinových dotácií. Aj kriminalita bola udržiavaná na relatívne nízkej úrovni 8-10 vrážd na 100 000 obyvateľov.

Vrchol ťažby ropy vo Venezuele bol dosiahnutý v roku 1970. Zdalo sa, že aj ďalšia situácia sa pre ňu vyvíja priaznivo. V roku 1973 došlo k „**prvej ropnej kríze**“¹³, následkom čoho narástli svetové ceny ropy z 3 na 12 dolárov za barel. Ich rast sa však nevrátil, ako by tomu bývalo za normálnych okolností, pretože krátko na to nasledovala **druhá ropná kríza**¹⁴. Do roku 1980 sa už ceny vyšplhali na 39,5 dolárov za barel, čo v súčasných cenách znamená viac ako 100 USD (Graf 4).

Namiesto toho, aby venezuelská spoločnosť reagovala na prudko stúpajúce ceny obozretným spôsobom tak, že by sa pripravili na dôsledky prasknutia cenovej bubliny, ktorá by raz musela nastať, sa zachovala presne opačne - nechala sa strhnúť do „ropnej eufórie“. Verejné výdavky a súkromná **spotreba** rástli tak ako nikdy pred tým. **V roku 1974-1979 minula vláda Venezuely v absolútnom vyjadrení viac prostriedkov, ako počas celej doterajšej histórie nezávislosti od roku 1830.** S tým súvisel aj enormný rast byrokracie. V 1970-tych rokoch došlo k založeniu stoviek štátnych podnikov a decentralizovaných agentúr, pretože **verejný sektor bol považovaný za hlavný motor hospodárskeho rastu.** Sebavedomá bola aj politika vo vzťahu k investorom. **V roku 1975 došlo k znárodneniu oceliarskeho priemyslu a v roku 1976 aj ropného priemyslu.**¹⁵

Roztočenie šialeného kolotoča vládných výdavkov roztočilo aj kolotoč inflačný. Rast spotrebiteľských cien, do roku 1973 dosahujúci spravidla 0-3%, sa v roku 1980 vyšplhal na rekordných 21,5% a hospodárstvo sa prvý krát po dlhom časovom období dostalo do záporných hodnôt (Graf 5). Boli to príznaky tzv. „**druhej holandskej choroby**“.

Objavili sa aj hlasy o škodlivosti uplatňovaného prístupu. Prominentný venezuelský diplomat, politik a právnik Juan Pablo Pérez Alfonzo, toho času minister energetiky, ktorý stál za zrodom OPECu a ako minister rozvoja prvej demokratickej vlády bol zodpovedný za vytvorenie „*pravidla 50/50*“, v roku 1976 vyhlásil: „Uvidíte, že za 10 rokov, za 20 rokov - nás ropa zruinuje... Je to diablov exkrement“.¹⁶ Položil tým základ teórie, ktorú ekonómovia neskôr nazvali „**prekliatie zdrojov**“ (resource curse)¹⁷.

Graf 5

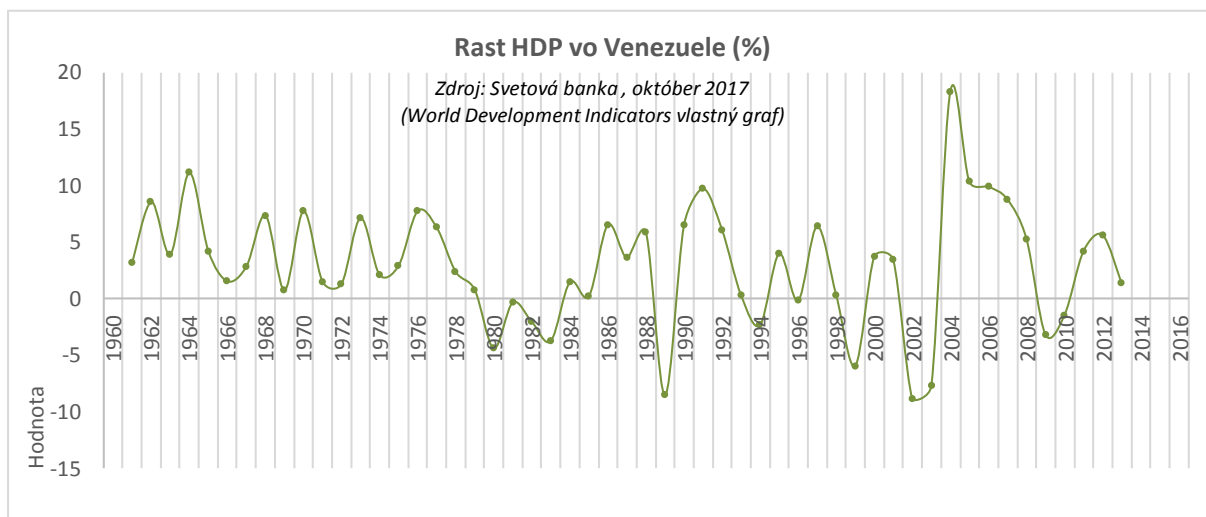
¹³ Prvú ropnú krízu zapríčinilo embargo členov OPEC na krajiny podporujúce Izrael v Jomkipurskej (5. Arabsko-Izraelskej) vojne

¹⁴ Druhá ropná kríza vznikla ako následok poklesu ťažby v Iráne po Iránskej revolúcie a následnej vojny s Irakom, v spojení s poklesom svetového dopytu po energiách po úsporných opatreniach, ktoré si vynútila prvá ropná kríza

¹⁵ HAGGERTY (ed.), 1990

¹⁶ USEEM, 2003

¹⁷ PERRY, 2010

Graf 6

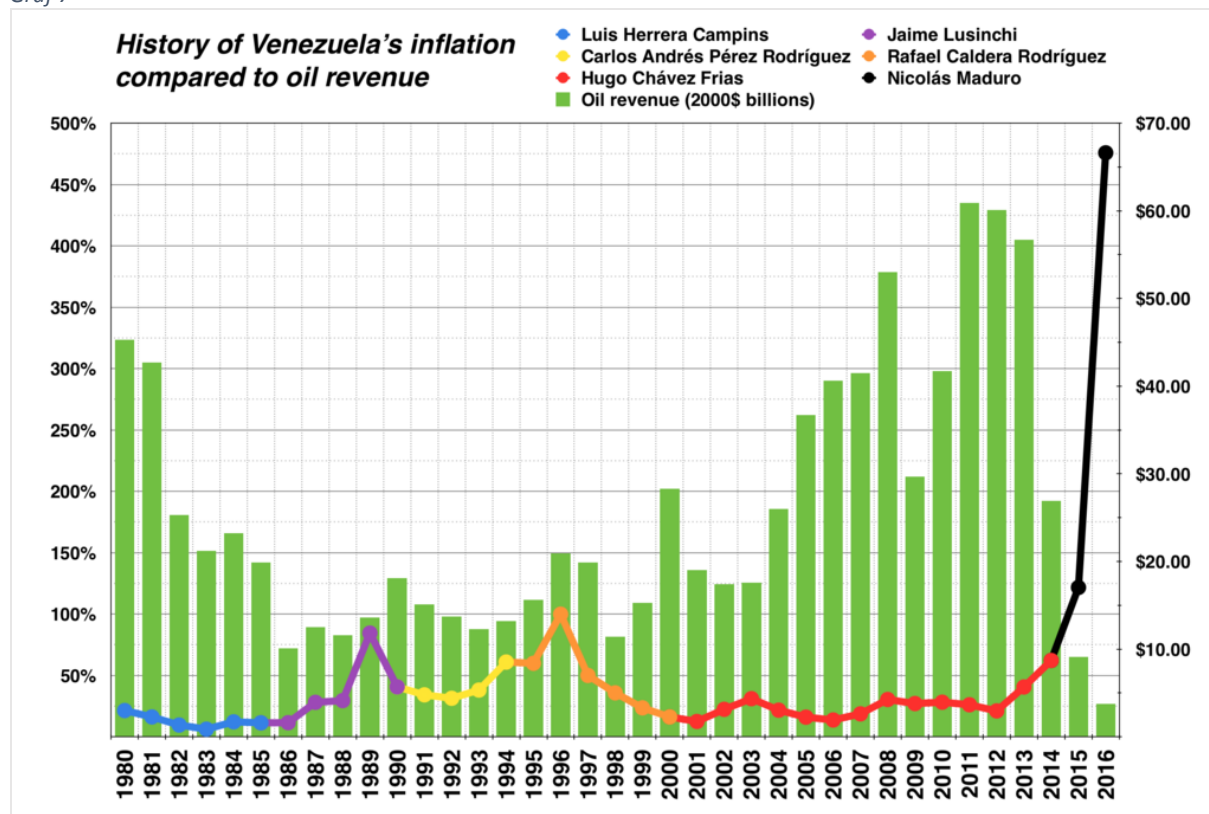
Neudržateľnosť tempa rastu verejných výdavkov bola hlavnou témou predvolebnej kampane v rokoch 1978-79. Napriek tomu aj nová vláda Luisa Herrera Campinsa (1979-1984) pokračovala v nezmyselnej politike expanzie výdavkov.

Mechanizmy „neviditeľnej ruky“ zatiaľ nehlučne pracovali a pripravovali miliónom ľudí poučenie o tom, aké škodlivé je jednostranne brať a rozdávať bez toho, aby za to bolo poskytnuté vyrovnanie. Pretože prvým dôsledkom, čo takéto prostredie prináša, je skutočnosť, že jednotlivci poľavili v úsilí zaoberať sa takým druhom činnosti, čo by iným priniesol dlhodobý prospech. Úsilie mnohých sa miesto toho zameriavalo na podporu toho, čo dnes označujeme pojmami klientelizmus, korupcia, rodinkárstvo, šplhúnstvo – proste všetko, len nie čestná a svedomitá pracovitnosť. Vlastne, ako sme videli, tento prístup sa na území Venezuely prejavoval už od začiatku osídľovania, takže obyvateľstvo len opakovane prejavovalo to, od čoho sa nedokázalo oprostíť. A muselo ťažiť ovocie svojich chýb. V tomto zmysle je každá podobná katastrofa príležitosťou na pozitívnu zmenu.

V roku 1980 cenová bublina „praskla“. Pokles svetových cien ropy pokračoval na ďalšie takmer dvadsaťročné obdobie. Zmieňme sa, že vtedy bol kurz miestnej meny *bolivar* dlhodobo (od roku 1961) zafixovaný na úrovni 4,3 za americký dolár. Prudký pokles prílevu „petrodolárov“ (Graf 7) a investícií (z dôvodu vysokej inflácie a iných neistôt) nebolo možné donekonečna kompenzovať, pretože rezervy centrálnej banky sa rýchlo vyčerpali. 27. februára 1983 došlo vo Venezuele k tzv.

„čiernemu piatku“ – prudkej devalvácii bolívaru. V roku 1984 sa jeho výmenný kurz vyšplhal až na úroveň 13,55, čo je viac ako 300% nárast.

Graf 7

Zdroje: EIA, International Monetary Fund: Data & Statistics (1980-2016), CIA: The World Factbook (2009–2014), Business Insider (2014, 2015), BBC (2016). Graf Zia Later, dostupný 19.11.2017 na https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Venezuela_historic_inflation_vs._oil_revenue.png

S cieľom zmierniť dôsledky krízy reagovala vláda Jaimea Lusinchiho (1984-1989) zavedením preferenčných sadzieb výmenných kurzov (čo ešte viac zvýšilo predpoklady na korupciu a obchodovanie na čiernom trhu) a protekcionistických opatrení pre import. Kládla tiež väčší dôraz na poľnohospodárstvo a potravinovú sebestačnosť, čo sa neobišlo bez štedro nastavenej dotačnej politiky¹⁸. Podarilo sa jej tým hospodárstvo na určité obdobie znovu oživiť (Graf 5), i keď za cenu prehĺbenia nerovnováhy, za cenu nárastu štátneho dlhu. V roku 1989 už verejné financie neboli udržateľné a hospodárstvo sa dostalo na doposiaľ historickú úroveň prepadu a inflácie Graf 5, Graf 6.

Obyvateľstvo však malo svojské vnímanie situácie. Tak, ako vždy, za všetkými problémami, ktoré sa ich bolestivo dotýkali, hľadali zodpovedného niekoho „zvonku“, a nemysleli na to, že sú to predsa oni, čo tvoria spoločnosť, v ktorej musia žiť, a že aj zmena k lepšiemu musí začať od nich samotných, aby potom dokázali ovplyvniť aj kvalitu vlád, a túto si ubrániť od akýchkoľvek externých vplyvov. V tom období boli voľby, v ktorých preto hľadali nového „záchrancu“. Účasť bola vysoká: 95% oprávnených voličov, pričom absolútnu väčšinu ich hlasov (52%) dostal Carlos Péres. Ten istý Péres, čo pôsobil na čele vlády v rokoch 1974-1979, v čase „ropnej eufórie“ a rekordných vládnych výdavkov. Vnímali ho ako „prezidenta hospodárskeho zázraku“ – napriek tomu, že práve jemu možno pripísať najväčšiu vinu za krízový stav. Železný zákon „Neviditeľnej ruky“ mu však neumožnil byť aj naďalej populistom, pretože na to už nemal prostriedky. Po svojom nástupe v roku 1989 bol preto nútený prijať IMF a Svetovou bankou navrhovaný balíček neoliberálnych reforiem (liberalizácia cien, zrušenie

¹⁸ HAGGERTY (ed.), 1990

preferenčného kurzu, privatizácia štátnych podnikov, liberalizácia cien ropy,...) – a to i napriek predchádzajúcim populisticky ladeným útokom proti spomínaným dvom inštitúciám. 26. februára vyhlásilo *Ministerstvo pre energetiku a baníctvo* zvýšenie cien pohonných hmôt o 100% a zvýšenie cien lístkov za dopravu o 30%. Nasledujúce ráno – teda presne šesť rokov od „čierneho piatku“ začali zo svahov chudobných „barrios“ schádzať obyvatelia. V televízii sa objavili prvé zábery rabovania, bez toho, že by narazili na väčší odpor policajtov. Vzbury a plienenie („Caracazo“) nadobudli masové rozmery a rozšírili sa z hlavného mesta do viacerých iných miest.¹⁹ Policajti nedokázali situáciu dostať pod kontrolu, najmä keď niektorí z davu začali do nich strieľať. Na pomoc im povolali armádu. Krvavé strety si podľa rôznych zdrojov vyžiadali od 300 do 3 500 obetí.

Ešte dlhé mesiace po potlačení nepokojov sa viedli diskusie o tom, ako bolo možné, že agresivita a miera spustošenia bola taká vysoká. Bol to tiež ďalší dôležitý zlom k zvýšeniu miery kriminality. Ukazovateľ počtov vražd na 100 000 obyvateľov sa z pôvodnej dlhodobej hladiny 10 „ustálil“ na novej hladine 20 (Graf 1).

Jeden z kritikov tvrdých zásahov bol Hugo Chávez, zakladateľ a vodca organizácií extrémnej ľavice „*Oslobodzovacej armády venezuelského ľudu*“ (1977) a tajnej bunky vo vnútri armády „*Revolučného Bolívarského hnutia 200*“ (1982). V roku 1992 zorganizoval puč proti Carlosovi Pérezovi (1989-1993), s cieľom prevziať moc. Hoci nevyšiel, v očiach chudobných más si uväznený Chávez získal popularitu ako hrdina, „čo bojuje za naše práva“. Videli v ňom ďalšieho „záchrancu“, a preto v roku 1999, keď ho prepustili z väzenia, vyhral voľby väčšinou hlasov (56%, za 63,45% účasti) a stal sa prezidentom. Podľa analýz boli jeho voličmi predstavitelia chudobnej triedy a „rozčarovanej strednej“ triedy²⁰, zatiaľ čo väčšina strednej a vyššej triedy volila oponenta Rómela²¹. Ihneď po nástupe využil vlnu podpory na zorganizovanie referenda ústavných zmien na upevnenie svojej moci (oklieštenie právomocí opozíciou ovládaného kongresu, ovládnutie Najvyššieho súdu), pričom do kľúčových pozícií začal obsadzovať svojich kolegov z armády²². Vládal počas štyroch volebných období, až do svojej smrti v roku 2013.

Pokiaľ ide o hospodársku politiku Cháveza, tá sa spočiatku výraznejšie neodchýlila od svojich predchodcov. Rešpektovala smernice Medzinárodného menového fondu a snažila sa o podporu zahraničných investícií²³. Nebolo to ani inak možné, pretože príjmy z ropy boli v čase nástupu nízke (Graf 7) a hospodárstvo v recesii (Graf 5). To sa ale rýchlo zmenilo. V roku 2000 vzrástli príjmy takmer dvojnásobne (Graf 7). Bolo to niečo, čo krajina nepamätala počas takmer 20 rokov cenovej stagnácie. Chávez tak mohol začať realizovať svoj model „*socializmu 21. storočia*“, ktorý hlásal. Ako prvý začal hľadať spôsoby na úplne ovládnutie ropného priemyslu. Hoci bol tento znárodnený už od roku 1976, v čase nástupu Cháveza zostával pomerne významný podiel vlastníctva zahraničným spoločnostiam, aj preto, lebo v 1990tych rokoch štát vytvoril 32 nových partnerstiev so súkromnými spoločnosťami. Zmenilo sa to prostredníctvom rafinovanej schémy nového „*Hydrokarbónového zákona*“ (2001). Do roku 2006 prevzal štát (minimálne 51%) vlastníctvo všetkých z uvedených 32 projektov.²⁴

Osobnosť Huga Cháveza býva vnímaná kontroverzne. Jedni označujú jeho politiku za silne „populistickú“, iní za „idealistickú“, podľa miery dôvery v jeho úmysly. Spočívala v masívnom

¹⁹ Capítulo VIII 1983 / 1993 Una nación en la encrucijada (národ na križovatke), In: Historia de Venezuela, de los Primeros Habitantes hasta 1998. (dostupné 19.11.2017 z archívu <https://web.archive.org/web/20090222030423/http://fpolar.org.ve/encarte/fasciculo25/fasc2508.html>)

²⁰ WILPERT, 2007

²¹ WOODS, 2006

²² Freedomhouse, Venezuela country report: Freedom in the world 1999

²³ MARCANO – TYSZKA, 2007

²⁴ KOZLOFF (2008)

rozdeľovaní rastúcich príjmov z ropy pre potreby najchudobnejších vrstiev obyvateľstva, ktoré ho za to výrazne podporovalo, prostredníctvom postupného zavádzania grandióznych (a v mnohých prípadoch aj originálnych) sociálnych balíčkov - tzv. „*bolivarských misií*“. Týkali sa viacerých oblastí, ako napríklad: výstavba tisícov nemocníc pre chudobných (v „*barios*“ mali bezplatnú zdravotnú starostlivosť dokonca aj psy); vzdelávacie programy vrátane programov na odstránenie negramotnosti; zvyšovanie práv domorodých obyvateľov; lepšia dostupnosť potravín a pokusy o potravinovú sebestačnosť; programy na úsporu energie; výstavba bytových jednotiek pre chudobných s komplexnou dostupnosťou služieb; programy reformy a redistribúcie pôdy pre chudobných; programy vysídľovania chudobných z miest na neobývané vidiek; projekty sebestačnosti lokálnej populácie; projekty na obnovu zelene; projekty podpory vedy a výskumu vrátane udeľovania štipendií; programy na zvýšenie obrany (vrátane podpory dobrovoľných rezerv podľa vzoru z obdobia španielskej kolónie a boja za nezávislosť); programy rozvoja domácej kultúry.

Niektoré z balíčkov „*bolivarských misií*“ si na tomto mieste určite zaslúžia bližšiu pozornosť, i keď z pohľadu liberálnych ekonómov nie je pravdepodobne akceptovateľný žiaden z nich. Z dôvodu blízkeho termínu odovzdania tejto eseje to však už nie je možné. V každom prípade čas ukázal, že politika Cháveza bola krátkozraká a škodlivá, pretože sa v mnohom stavala proti pravidlám „*neviditeľnej ruky*“, ktorá prirodzeným spôsobom podporuje majetkový prospech u pracovitých a čestných osôb prinášajúcich celospoločenské hodnoty, zatiaľ čo chudobných, nečestných a lenivých prísne „*vychováva*“ - a nikdy ich nepodpláca. Bola tiež uskutočňovaná **na úkor stredných a bohatších vrstiev** - už len kvôli inflácii, ktorá ich sprevádzala. Taktiež sa neobišla bez znárodňovania podnikov vo viacerých sektoroch.

„*Bolivarské misie*“ pomohli načas znížiť mieru chudoby. Morálnu úroveň obyvateľstva však nepozdvihli, skôr naopak. Existuje veľký počet štúdií o extrémnom náraste už beztak vysokej miery korupcie, etatizmu, kriminality a brutality silových zločínov a organizovaného zločinu práve za čias Cháveza. Ani tie nebudeme teraz uvádzať, pretože rast kriminality popísaný na začiatku príbehu poskytuje o tom dostatočný obraz. Alebo aj ten, že strediská a zázemie kriminálnych bánd vznikali práve medzi tými obyvateľmi chudobných „*barios*“, pre ktorých boli programy určené. Poctivejší ľudia a podnikatelia, ktorí by dokázali tvoriť hodnoty, z krajiny odchádzali, a krajina sa stávala stále závislejšou na príjmoch z ropy. Regulácia cien potravín spôsobila výpadky, ktoré neskôr nadobudli obrovské rozmery. Posledný (v poradí už **tretí**) **prípád „holandskej choroby“** na sklonku života Cháveza, ktorý ju spôsobil, bol už pre Venezuelu doslova deštruktívny. V roku 2006 zaznamenala 700 percentnú infláciu, najvyššiu na svete. Choroba sa tentokrát rozšírila na samotný ropný priemysel, ktorý už nedokázal zabezpečiť ani len ťažbu svojho „zlata“, takže aj štátny ropný gigant musel začať dovážať ropu z USA. Obraz o situácii na jednej z jej prevádzok ťažby na obrovských ropných poliach *El Furrial* je možné si utvoriť z časti reportáže zo septembra 2016:

„Jedno ropné zariadenie je už týždne nefunkčné kvôli chýbajúcej súčiastke. Druhé napadli ozbrojené gangy a zobrali si odtiaľ, čo mohli uniesť. (...) Nemáme dokonca ani dostatok vrtného bahna - základnú tekutinu potrebnú na ochladzovanie hrotov a čistenie studní – aby mohli fungovať všetky zariadenia. (...) Zamestnanci na jednom výrobnom mieste rozprávali o tom, ako málo jedla jedia, že musia na seba dávať pozor pre prípad, že by omdleli. (...) Začína šiesta hodina popoludní. Robotníci upozorňujú, že v tento čas sa sem začínajú zakrádať členovia gangov. Ulice El Furrial sú prázdne, ako keby tu platil zákaz vychádzania“²⁵

***

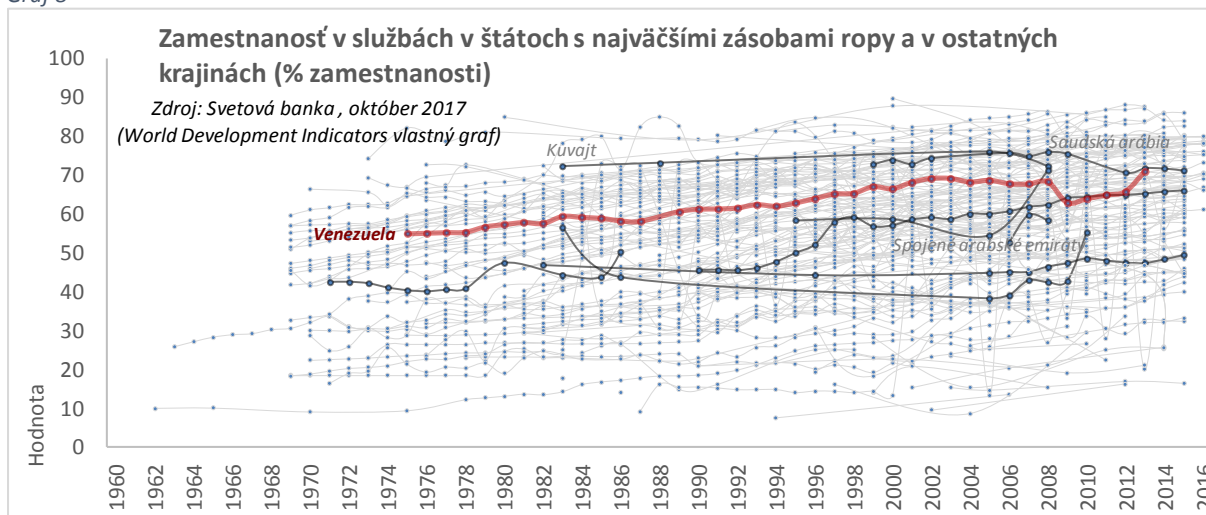
---

²⁵ CASEY – KRAUSS (2016)

Je skutočne bohatstvo prírodných zdrojov „preklatím“? Nemuselo by priviesť krajinu k bankrotu, ak by bolo spravované múdrom a zodpovedným spôsobom. Ak by napríklad prostriedky z neho plynuce boli použité ako investície na rozvoj súkromných podnikov, mohlo by to zlepšiť podmienky aj v tradičných odvetviach krajiny, ktoré by, naopak, nemuseli byť „vytláčané“. Umožnili by aj zrušenie všetkých daní a odvodov, čo by zvýšilo konkurenčnú výhodu hospodárstva ako celku.

Prírodné zdroje sú preklatím len tam, kde sa jednostranne a masívne vyčerpávajú a získané zdroje z nich sa používajú na spotrebu. Tradičné odvetvia zanikajú, pretože sa hospodárstvo zameriava na poskytovanie služieb pre tých, čo z čerpaných zdrojov profitujú (Graf 8). Keď sú potom príjmy zo zdrojov v útlme, postihuje to celé hospodárstvo.

Graf 8

To, že vo Venezuele a v iných krajinách sledujeme, ako sa bohatstvo zdrojov stáva „preklatím“ miesto toho, aby prinášalo požehnanie, hovorí len o neschopnosti ich spravovania, resp. o ľudskej „pažravosti“, čoho hlavnou príčinou je nedostatočná morálna vyspelosť veľkej väčšiny jednotlivcov v spoločnosti. Ide o podobný obraz, ako poskytnutie prístupu nezrelému dieťaťu k väčším finančným zdrojom. Použilo by ich na svoju škodu, zatiaľ čo tie isté zdroje v rukách múdreho hospodára by mohli priniesť veľký prospech.

Z pohľadu liberálnych ekonómov bol hlavným vinníkom problémov vo Venezuele príliš silný hospodársky vplyv štátu, teda to, že zdroje boli poskytnuté „pre blaho celej spoločnosti“, ktorá si niekoho volí na ich správu. V krajine s tak veľkými prírodnými zdrojmi sa iná situácia nedá predstaviť, pretože aj v súkromnom vlastníctve ťažby ropy by z toho vyplývajúce daňové príjmy boli obrovské. A ak by k nim malo prístup len niekoľko firiem, „ľahké zdroje“ pre nich by deformovali trh rovnako, ako keby ich štát dotoval. Z tohto pohľadu môže ľahký prístup k prírodnému bohatstvu skutočne pôsobiť ako „preklatie“.

Ak by aj krajina bola chudobná na prírodné zdroje, je možné tvrdiť, že znížením vplyvu štátu, teda posilnením slobody jednotlivcov, by sa situácia zmenila k lepšiemu? Veď sú to len prejavy preferencie väčšiny, čo pri určitej miere slobody (konkrétne pri slobodných voľbách) vedú k fenoménu populizmu, ktorý preferuje ľavicovú politiku spotreby. Prítomnosť ropných zdrojov vo Venezuele poslúžila len ako urýchľujúci katalyzátor nevyhnutných dôsledkov z toho vyplývajúcich.

Získané poznatky nám umožňujú namodelovať vývoj toho, čo možno očakávať po zredukovaní úlohy štátu na úplné minimum a zavedení pravidiel voľného trhu v maximálne novej miere, teda po nastolení „ideálu“ z pohľadu liberálnych ekonómov. Ako prvé by sa ukázalo, že pri dnešnom stave

„morálnej vyspelosti“ obyvateľstva by bol problém zabezpečiť, aby pravidlá hry boli rešpektované. Jednoducho by sme tu mali podvodníkov a zlodějov, ktorí by sa zlučovali do stále silnejších ozbrojených gangov a „mafii“. Zistili by sme, že do zabezpečenia základných ľudských práv a práv vlastníctva majetku by sme museli venovať čoraz viac úsilia. Nedá sa podnikat' a zároveň brániť. Podnikatelia by preto využívali služby „ochrany“ „silných“ ozbrojených skupín, pričom v prvom rade by sa rozhodovali podľa ich silových schopností (dnes často spojených s agresivitou) a nie morálnych kvalít. Je predpoklad, že aj „silné skupiny“ by bojovali navzájom, a boli by čoraz väčšie, pretože aj tu by platili rovnaké pravidlá, ako pri globalizácii. Vývoj by bol s najvyššou pravdepodobnosťou podobný ako vo vidieckej Venezuele na začiatku osídľovania, keď tam ešte v praxi platili liberálne pravidlá, a viedol by k občianskej vojne s výsledkom nastolenia „vojenskej diktatúry“, ktorá by sa pri určitých podmienkach časom mohla zmeniť zase len na demokraciu s populistami na čele. V konečnom dôsledku by sme sa vrátili presne tam, kde sme teraz.

Pochopiteľne, pri vyššej úrovni morálnej vyspelosti by aj vývoj boli iný. Pravidlá ochotná rešpektovať väčšina by si dokázala urobiť poriadok s neprispôsobivou menšinou. Morálne vyspelejším podnikateľom by sa darilo lepšie, a tiež by uprednostňovali spoluprácu so sebe podobnými, alebo ešte viac „morálne vyspelejšími“, ku ktorým by ich to priťahovalo. Nemuselo by dochádzať k násilnostiam, k občianskym vojnám, neboli by žiadni diktátori a aj podniky by fungovali efektívne, prinášajúc spoločnosti prospech. To však neznamená, že by tu nepôsobili aj silné ozbrojené skupiny, ktoré by chránili podnikateľov a iných občanov. Práve naopak. Museli by existovať, pretože vznikajúci blahobyt „lepšej spoločnosti“ by vyvolával závisť u „menej cnostných“ susedov. Zároveň by však u nich vyvolával rešpekt a snahu o napodobovanie, snád' i skrytú úctu.

U morálne vyspelejšej spoločnosti by však ani nebolo potrebné nastoľovať „ideálny stav“ z pohľadu liberálnych ekonómov. Podobne, ako je zreteľne viditeľná nečistota na žiarivo vypranej látke, sa s rastom „morálnej vyspelosti“ zostruje i vnímanie a miera tolerance verejnosti na nečestné praktiky, ktoré by tým boli potláčané na všetkých úrovniach ľudskej činnosti. Pozitívny vplyv na kvalitu vlády by sa preto prejavil už po najbližších voľbách. Zmene by sa neubránil ani silný vojenský diktátor. Ani on by si nedokázal dlhodobo udržať moc, ak by sa výrazne líšil od zbytku obyvateľstva. Zvrhli by ho vlastní „ochrancovia“ a nahradili „sebe podobným“, ako sa to stávalo vo Venezuele v časoch diktátorov, keď sme vraveli o prevratoch alebo „pučoch“.

Z toho všetkého je možné vyvodiť **záver** že ktokoľvek, teda aj vláda, ktorá chce spoločnosť viesť k blahobytu, musí **kultivovať morálne vlastnosti obyvateľov**: podporovať „cnosti“ a potláčať „necnosti“. Hoci sa o to snaží aj „neviditeľná ruka“, predsa len je „neviditeľná“ a pre mnohých nezrozumiteľná. Pozemské zákony však už viditeľné sú. Ak by sa tvorcovia verejných politík snažili reč „neviditeľnej ruky“ pochopiť a zladili by s ňou svoje zákony a politiky, docielili by tým to, že aj ľudia by boli lepšie vedení k pochopeniu a zladeniu svojich činností s „neviditeľnou rukou“. Tá by sa im potom prestala stavať na odpor a začala by ich, naopak, podporovať.

Význam úsilia „klasických ekonómov“ spočíva v ich poukazoch na mnohé politiky, ktoré skutočne nie sú v súlade so zákonmi „neviditeľnej ruky“ a vedú k degradácii morálnych hodnôt. Príkladov k tomu je mnoho. Žiaľ, dá sa s nimi súhlasiť, že v tomto ohľade je dnes „nesprávne“ takmer všetko. Nielen vo vláde, ale vo väčšine oblastí ľudskej činnosti. Nebolo by ale správne z toho vyvodzovať záver, že žiadna verejná politika nad určité minimum nemôže byť nikdy prospešná, resp. že nemôže existovať „osvietený vládca“, pretože nemôže byť „múdrejší“ ako masy, nad ktorými vládne. Aj v „osvietenom vládnutí“ sa dá dopracovať k „majstrovstvu“ podobne, ako je tomu vo všetkých ostatných povolaniach. V tomto prípade sa majstrovstvo dá dosiahnuť len dlhodobým a postupným zdokonaľovaním sa v nachádzaní prospešných verejných politík vo vyššie načrtnutom zmysle.

Veľký potenciál vo „vedení“ obyvateľov k zvyšovaniu svojich morálnych kvalít spočíva napríklad v školstve.

Literatúra

ADEMOVIC, E.(2014): „Vargas State, Venezuela, 1999 – Case Study (dostupné 16.11.2017 z https://prezi.com/s_dvpfrkpz83/vargas-state-venezuela-1999-case-study/?webgl=0)

Biblia, evanjelický preklad

Capítulo VIII 1983 / 1993 Una nación en la encrucijada (národ na križovatke), In: Historia de Venezuela, de los Primeros Habitantes hasta 1998. (dostupné 19.11.2017 z archívu <https://web.archive.org/web/20090222030423/http://fpolar.org.ve/encarte/fasciculo25/fasc2508.html>)

CASSEY, N. – KRAUSS – C.: „How Bad Off Is Oil Rich Venezuela? It’s Buying US Oil. In: The New York Times (21.09.2016, s. A1)

COLDEN, M. W. – NEARY, P.J. (1982): „Booming Sector and De-Industrialisation in Small Open Economy.“ In: The Economic Journal, 92, Dec. 1982, pp.825-48

CORONEL, G (1983). The Nationalization of the Venezuelan Oil Industry (Lexington Books, 1983)

Cuerpo de Investigaciones Científicas, Pemales y Criminalísticas (CICPS), Venezuela

Freedom House: Venezuela country report: Freedom in the world 1999 (dostupné 20.11.2017 na <https://archive.is/20160728033454/https://freedomhouse.org/report/freedom-world/1999/venezuela>)

HAGGERTY, R. A. (1990), ed.: „Growth and Structure of the Economy“, In: Venezuela: a Country Study (GPO for the Library of Congress, Washington), dostupné 18.11.2017 na: <http://countrystudies.us/venezuela/22.htm>

HAYEK, F. A. (1991): Právo, zákonodárství a svoboda. 1. vydanie. Praha, Academia.

JOCH, R. (2000): „Kritika konceptu donucení a odůvodnění svobody.“ In: SCHWARTZ, J.: Hayek semper vivus. Praha, Liberální institut, s. 96 - 106.

KOZLOFF, N. (2008): „Revolution!: South America and the Rise of the New Left. New York“ (Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-230-61754-4.)

Ľudová slovesnosť

MARCANO, Ch.; TYSZKA, A. B. (2007): „Hugo Chávez: The Definitive Biography of Venezuela's Controversial President“ (New York: Random House. ISBN 978-0-679-45666-7)

OPEC Annual Statistical Bulletin (Organization of the Petroleum Exporting Countries, 2017)

PERRY, A. (2010): „Brief history: The Resource Curse“, In: Time (28. June 2010), dostupné 19.11.2017 na <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1997460,00.html>

SALAS, M. T. (2009) „*The Enduring Legacy: Oil, Culture, and Society in Venezuela*“ (Duke University Press, s. 6.)

Svetová banka (databáza World Development indicators)

Transparency International Corruption Perception Index (25. January 2017)

Transparency International Global Corruption Barometer: „*People and Corruption: Latin America and the Caribbean*“ (zber údajov 14.05-20.05 2016, správa publikovaná 9. októbra 2017)

USEEM, J. :“ 'The Devil's Excrement', In: Fortune Magazin (February, 3), dostupné 18.11.2017 na: http://archive.fortune.com/magazines/fortune/fortune_archive/2003/02/03/336434/index.htm

Venezuela 2017 Crime & Safety Report (OSAC, US Department of State, 17.02.2017)

WIECZOREK G.F. - LARSEN, M.C., - EATON, L.S., - MORGAN, B.A. - BLAIR, J. L.: (2002) „Debris-flow and flooding hazards associated with the December 1999 storm in coastal Venezuela and strategies for mitigation“ (U.S. Geological Survey)

WILPERT, G. (2003): „The Economics, Culture, and Politics of Oil in Venezuela“, dostupné 17.11.2017 z <https://venezuelanalysis.com/analysis/74>

WILPERT, G. (2007): „Changing Venezuela by Taking Power: The History and Policies of the Chávez Government“ (London and New York: Verso. ISBN 978-1-84467-552-4)

WOODS, A. (2006): „The Venezuelan Revolution: A Marxist Perspective (Third Edition)“ (London: Well Red Books. ISBN 978-1-900007-21-4)